

İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi

Cevri Kalfa and Her School

Nurbike Ceylan¹

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakaçay Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi

ABSTRACT

Throughout history, in the Ottoman Empire, Turkish women have been commemorated either by an event, by the works they have written or by the foundations they have left. In our cultural history, Cevri Kalfa School has an important place among women foundations. Cevri Kalfa During the Janissary rebellion in 1808, the prince II against the janissaries. A concubine that saved Mahmud from death. II. Mahmud built a school in 1819-1820 on behalf of Cevri Kalfa who saved his life. This school is located on the Divanyolu street in Sultanahmet, opposite the German fountain. The purpose of this study; The aim of this course is to introduce to the Turkish society how the Turkish Literature Foundation, which we are passing by every day in Sultanahmet Square, serves as a school in the past.

Key Words: Cevri Kalfa, School, Education, II. Mahmud

ARTICLE INFO

Received: 22.09.2019

Revision received:
08.10.2019

Accepted: 09.10.2019

Published online:
27.10.2019

¹ Corresponding author:

Sakarya University, Contemporary History

Master Student

nurbikecey@gmail.com

0539 308 55 45

Cevri Kalfa ve Mektebi

Nurbike Ceylan¹

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Tarih boyunca Osmanlı Devleti'nde, Türk kadınlarımız ya bir olayla ya yazdıkları eserlerle ya da bıraktıkları vakıflarla anılmıştır. Kültür tarihimizde, kadın vakıflar arasında Cevri Kalfa Mektebinin de önemli yeri bulunmaktadır. Cevri Kalfa 1808 yılındaki Yeniçeri isyanında, yeniçerilere karşı şehzade II. Mahmud'u ölümden kurtaran bir cariyedir. II. Mahmud hayatını kurtaran Cevri Kalfa adına 1819-1820 yıllarında bir mektep inşa ettirmiştir. Bu mektep, Sultanahmet'te, Divanyolu caddesi üzerinde, Alman çeşmesinin karşısında bulunmaktadır. Bu çalışmamın amacı; Sultanahmet meydanında her gün önünden geçtiğimiz, günümüzdeki adıyla Türk Edebiyat Vakfı'nın, geçmişte mektep olarak nasıl hizmetler verdiğini Türk toplumuna tanıtmaktır.

MAKALE BİLGİSİ

Alınma

Tarihi:22.09.2019

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 08.10.2019.

Kabul Edilme Tarihi: 09.10.2019

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 27.10.2019

Anahtar Kelimeler: Cevri Kalfa, Mektep, Eğitim, II. Mahmud

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:
*Sakarya Üniversitesi, Yakınçağ Tarihi
Yüksek Lisans Öğrencisi
nurbikecey@gmail.com
0539 308 55 45*

Giriş

Cevri Kalfa II. Mahmud döneminde yaşamış, önemli bir saray kadınıdır. Vesikalarda daha çok Sultan II. Mahmud'un hayatını kurtaran ve bu cesaretinden dolayı Hazinedar ustalığına tayin edilmesiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Cevri Kalfa'nın kendisi ve ailesine dair pek çok kaynakta bilgiler yer almakta fakat bu bilgiler kesin doğrular içermediği görülmektedir.

Cevdet Paşa'nın *Tarihi Cevdet* adlı eserinde Cevri Kalfa'nın Gürcü olduğu yazmaktadır (Cevdet Paşa,1309: 306). Küçük yaşta saraya alınmış ve saray hizmetinde Enderun'da yetişmiş olan Cevri Kalfa son derece donanımlı bir kadındır. Haremi Hümâyün haznedarlığı yaptığı ve bu vazifede bulunanlara "Hazinedar Usta" unvânı verildiği için Cevri Usta ismi ile de anılmıştır (Eyice,1993: 461).

Cevri Kalfa'ya Hazinedar usta olarak rastlanılan ilk belge ise 1816 tarihli bir belgedir. 24 Mayıs 1816 tarihli belgede şöyle geçmektedir: "*Hazine Kethüdası Seyyid Mehmed Efendi'nin vefatı ile muhalledatından çıkan ve Hazine'de müzayede ile satılamayan Aydın Sancağı'ndaki Çukadar Hanı'nın, 17500 kuruşa Cevri Kalfa namına temlik edilmesi istenmiştir. Arzuhalı Cevri Kalfa namına veren de, Şhremini Hayrullah Efendi idi.*" (Çolak,2009: 121)

Cevri Kalfa hakkında daha detaylı bilgilere, Sultan II. Mahmud'u kurtarması ile sahip olmaktadır. Bu hadise kaynaklarda şöyle anlatılmaktadır:

Ruşuk ayını, başlarında Alemdar Mustafa Paşa olduğu halde Yeniçeri isyanını bastırmak üzere harekete geçer. IV. Mustafa yerine III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak üzere İstanbul'a gelip 28 Temmuz 1808 günü Topkapı Sarayı'nı kuşatır. IV. Mustafa'nın Enderun'daki adamları Zenci Nezir, Gürcü Abdülfettah, Sırb Ebe Selim, Bağdatlı Hacı Ali, Ak hadım Cevher ve Kör Mehmed Ağalarla Deli Mustafa kumandasında on iki bostancı nefer ve zülüflü baltacı oğlanı padişaha tahtta rakipsiz bırakmak için III. Selim'i ve şehzade Mahmud'u öldürmek için Harem'e yürürler. Kendilerini bu kötü fiilden caydırmak isteyen Başlala Tayyar Ağa kılıçlardan kendini zor kurtarıp Seferli Koğuşuna kaçmıştır. Bu koğuşta karşılaştığı, çocukken şehzade Mahmud'un lalalığını yapmış olan koğuş zabiti Receb Paşazade Mehmed Beye tüm olanları anlatır. Bu feci haberi alan Mehmed Bey, Hünkâr Başımamı Ahmed Efendi ve Tayyar Ağa ile Hurem'in Kuşhane kapısına koşarlar. Kendileri Harem'e giremediklerinden muhafızlardan zenci Anber, Kasım ve Hafız İsa Ağalara hadiseyi anlatırlar. III. Selim ile Şehzade'nin korunması talebinde bulunurlar. Ağalar III. Selim'in dairesine koşarlar, burayı basılmış bulunca Şehzade Mahmud'u kurtarmaya giderler. Şehzade'nin dairesi de boştur. Cevri Kalfa gürültüyü duyunca daha önce işe müdahale ederek, Altun Yol'dan Şehzade'yi kendi dairesine kaçırmış. Üç Ağa Cevri Kalfa'nın peşine düşer ve bu sefer bu daireye giderler. Kalfanın dairesine bir taş merdivenle çıkılmaktadır. Merdiven başında ağalara katillerde yetişmişlerdir. Kasım Ağa kılıcını çekmiş, merdiven başını tutmuştur. Anber ile İsa Ağalar da daire kapısını korumaya almışlardır. On dokuz kılıca karşı üç kişi dayanmaya çalışmış. Kasım Ağa beş dakika mertçe dövülmüş ve fırlatılan mızrakla yaralanıp düşmüştür. Merdiven başı savunmasız kalmış ve o sırada elinde bir kül çanağı ile daireden Cevri Kalfa çıkar. Bu cesur ve güçlü kadın bir yandan iki ağaya Şehzade'yi damdan kaçırmalarını söylerken diğer taraftan avuç avuç külleri katillerin yüzlerine saçmaya başlar. Bir beş dakika böyle sürmüştür. Sonunda Cevri'nin gücü ve külleri tükenmiştir. Üzerine saldıran katiller ise, karnına attıkları bir tekmeyle onu bayıltırlar. Odaya girdiklerinde Şehzade'nin omuz verilerek tepe penceresinden dama çıkarılmakta olduğunu görürler. Ebe Selim bir hançer fırlatıp Şehzadeyi bileğinden yaralasa da, şehzade oradan kurtulmayı başarmıştır. Bu sırada Alemdar Paşa'nın saraya girdiğinin duyulmasıyla, katiller kendi canlarının kaygısına düşerler. Şehzade tahta çıkarıldığında, fedakâr cariyeyi de unutmamıştır (Cunbur,1985: 77).

Cevri Kalfa Mektebi

II. Mahmud Cevri Kalfa'yı, hayatını kurtardığından dolayı Hazinedar ustalığına getirmiş; böylece Cevri Kalfa, sarayda nüfuz sahibi olmuştur. II. Mahmud Cevri Kalfa'nın vefatının ardından, minnettarlığının bir ifadesi olarak onun adına, Sıbyan Mektebi yaptırmıştır (Gövsa,1946: 86).

Sıbyan Mektebi'nin genel planına baktığımızda: İstanbul'un Sıbyan Mektepleri arasında hacim bakımından en büyüğüdür. Mimarisi, planı ve bilhassa cephesi bakımından batıdan gelen sanat akımlarının izlerini taşıyan kendi türü içinde farklı bir yapıya sahiptir (Eyice,1997: 461). Cümle kapısı üzerinde tâlik hat ile Keçecizâde İzzet Molla tarafından yazılmış, manzum kitabe de şu yazı geçmektedir:

“Emri Haktan sonra kim hayrın eylese murâd

Hazreti Mahmud Hana bendel ferman ola

İşte Cevri Ustaya dehr eylemişken gadr ü hayf

Kim umardı rûhine böyle eser bünyâd ola

Hiç ider mi gencuri harimi hüsrevi devran ola

Vakfin ilhâk eyledi evkafına ol padişah

Hak bu kim ihsan olursa böyle bi pâyan ola

Can fedâ etmek yolunda maslahat mı bir kulun

Hayrı hatırhâni hakani kerimşşan ola

Olmayub zâyî bu hayri âzâmın yek zerresi

Her ruhâmı denk i sengi keffe i mizan ola

Kendi seyri bâğı cennet eyledikçe mektebi

Âşiyanı bülbül âsâ mecmai tıflaan ola

Yazdı İzzet harfî cevherdâr ile târihini

Mektebiyle rûhi Cevri Ustanın şâdan ola”

Cevri Kalfa Mektebi'nin girişi solda olup, ortada bulunan iki katlı bloğun üst katı, beş mermer konsola oturan bir çıkma hâlinedir. Bu kısmın üstünde kurşun kaplı bir aynalı tonoz vardır. Dışarıdan da belli olan bu tonozun tepesinde XIX. yüzyılda yapılanlara benzer bir alem bulunmaktadır. Bu ana bloğun sağında kademeler halinde yarım yuvarlak kemerli bir çeşme görünür. Bununda yanında üç kat halinde, aralarında yassı alçılarla ayrılmış pencereleri olan ikinci bir blok yükselir (Çolak, 2009: 143).

Bu mektep, Türk ampir üslûbunda yapılmış olup, 487 metrekare üzerine inşa edilmiştir. Cümle kapusu, üç blok hâlinde inşa edilmiş olan bu binanın orta kısmının solundaki aralık taşlık önünde yer alır. Orta kısmın sağ tarafındaki aralık önünde de, cümle kapusu ile birbirine bakan güzel bir mermer çeşme konmuştur; mektebin yapı bünyesi içinde yer almış bu çeşme kullanılmaz haldedir. Keçecizâde İzzet Molla tarafından yazılmış kitabesinde ise şu beyit yazmaktadır:

“Tarihi ile İzzet atşânı kıldı dâvet

Merhûme Ustanın iç rûhiyçün âbı zemzem”

Mektebin kitâbesinden de anlaşılıyor ki Cevri Kalfa (Usta) Mektebi önce bir ilkokul olarak açılmıştır(Koçu,1965: 3524-3525).

Sıbyan mekteplerinin bir çeşme ve sebilhane ile birlikte tek yapıda birleştirilmesi bu yapıda da görülse de farklılıklar mevcuttur. Çeşmenin her iki yanındaki bloklara baktığımızda zemin katları da sebilhane olarak kullanıldığı görülmektedir. Buranın sekiz penceresi olup, Batı üslubunda şebekeleri ve altlarında su taşı verme yerleri olması buranın sebilhane olduğuna dair düşünceleri kuvvetlendirir. İsmail Kara ve Ali Birinci'nin eserine baktığımızda ise Mektebin ilk yapıldığında 50 talebesi, hademe ve personel sayısının ise 12 olduğunu görürüz. Buradan vakfiyenin çok geniş bir kadroya sahip olduğunu anlayabiliriz (Kara ve Birinci,2005:402).

Cevri Kalfa Mektebi'nin geçmiş yıllardaki dökümanlarına baktığımızda ise şu sonuçlarla karşılaşmaktayız: Sultanahmet Vakfında görevlilerin yer aldığı liste ve aldıkları ücretler (BOA, EV,8680):

Sultanahmet'teki Sıbyan Mektebi ve sebilde görevli olanların masrafı		
Hacı hafız Efendi bin Mustafa	Muallim ve kurra	80+40=120 akçe
Hafız Mustafa Efendi bin Ahmet	Halife	50 akçe
İbrahim Efendi bin Ebubekir	Meşk hocası	40 akçe
Halil Halife bin Hasan	Mustahfiz, ferraş ve kapıcı	10+10+10=30 akçe
Sıbyan(50 kişi)		400 akçe
Mustafa bin Ömer	Birinci sebilci, hafız-1 tas, ferraş ve kapıcı	60+30=90 akçe
Hafız Mustafa bin İsmail	İkinci sebilci, hafız-1 tas, ferraş ve kapıcı	50+30=80 akçe
Seyyid Hasan Şakir bin Abdullah	Mektep ve sebilin suyolcusu	30 akçe
Seyyid Halil bin Abdullah	Sebilin suyolu anahtarcısı	10 akçe
Sıbyan için mesire masrafı		100 kuruş
Mektebin kömür masrafı		60 kuruş
Sebil için kömür masrafı		50 kuruş
Sebilci için peştamal ve nalın masrafı		20 kuruş

(16 Ağustos 1825/4 Ağustos 1826) giderleri şu şekildedir (BOA, EV 889,v.8a):

Sıbyan Mektebi'nde aşure pişirilmesi	1244,5 15 para
Sıbyanlara kapama masrafı, hoca, halife, mülazımlara ve sebilcilere inam	2181
Sıbyanlara mesire parası	100
Mektep için kömür, testi, bardak, süpürge, sebil içinse yine kömür, peştamal ve nalın masrafı	155
Mektep camlarının tamiri ve yenilenmesi	40

(5 Ağustos 1826/24 Temmuz 1827) giderleri şu şekildedir(BOA; EV 8897, v.13b):

Sıbyanlara kapama masrafı, hoca, halife, mülazımlara ve sebilcilere inam	2282,5
Sıbyanlara mesire parası	100
Mektep cam ve saatinin tamiri	28
Mektep camlarının tamiri	60

(25 Temmuz 1827/12 Temmuz 1828) giderleri şu şekildedir (BOA, EV,8897):

Sıbyan Mektebi'nde aşure pişirilmesi	1144
Sıbyanlara kapama ve nalça masrafı, hoca, halife ve saireye inam	2458
Mektep için kömür, testi, bardak, sebil için de kömür, peştamal ve nalın masrafı	155
Mektep ve sebilin suyolları tamiri	104
Mektep camlarının tamir ve tecdidi	71
Mektep saatinin tamiri	15
Mektep odasının mefruşatının tamir ve tecdidi	198

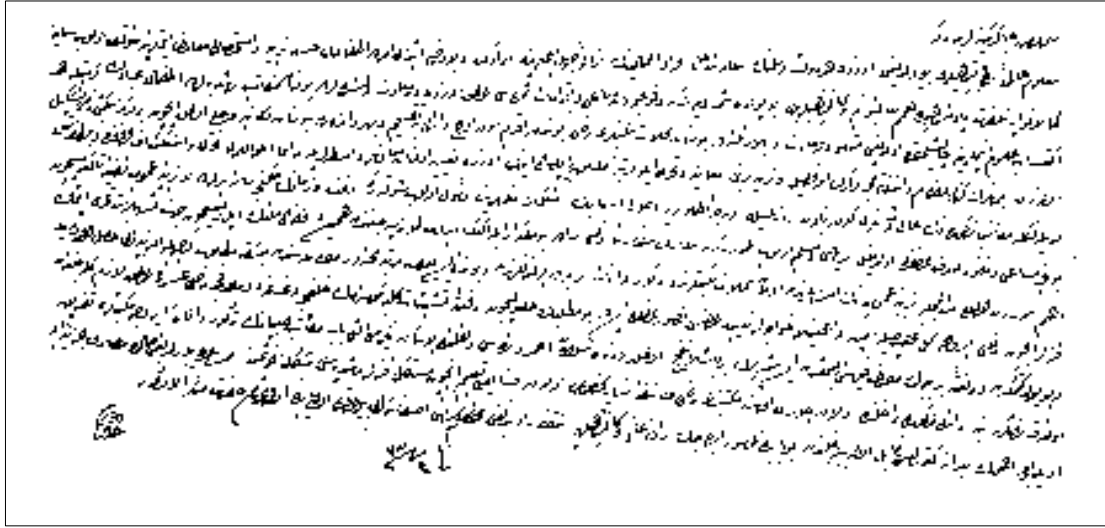
(14 Temmuz 1828/ 2 Temmuz 1829) giderleri şu şekildedir:

Sıbyan Mektebi'nde aşure pişirilmesi	1185,5
Sıbyanlara kapama masrafı, hoca, halife inam	2493
Mektep için kömür, testi, bardak, sebil için de kömür, peştamal ve nalın masrafı	155
Sıbyanlara mesire parası	100
Sıbyan Mektebinin camı ve çerçevelerin yenilenmesi	722,5
Mektep cam ve parmaklıkların, suyolunun, su hazinesinin tamiri, su kanalının tanzimi, kaliçelerin değiştirilmesi	418

(3 Temmuz 1829/21 Haziran 1830) giderleri şu şekildedir:

Sıbyan Mektebi'nde aşure pişirilmesi	1776,5
Sıbyanlara kapama masrafı, hoca, halife, mülazım ve sebilcilere inam	2751
Mektep için kömür, testi, bardak, sebil için de kömür, peştamal ve nalın masrafı	155
Mektebin bazı yerlerinin tamiri	86
Mektebin saatinin tamiri ve kaliçelerin kaldırılması	21

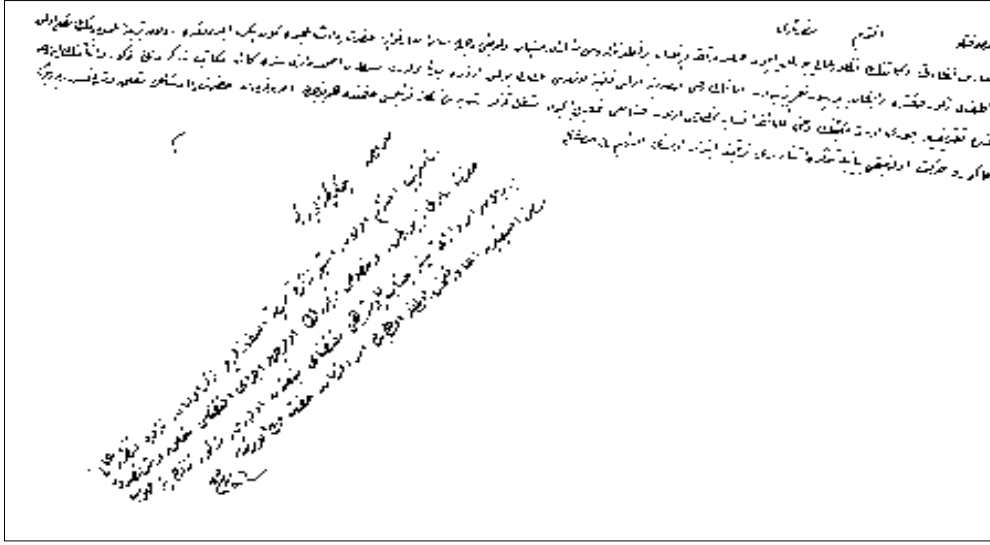
1275 (10 Kasım 1858) tarihli tezkireye göre burada bir kız sanat mektebi yani kız Rüşdiyesi açılmıştır. Bu tezkireden de anlaşılacağı gibi kızlara orta öğretim imkânı ilk kez Tanzimat döneminde bu mektep ile gerçekleştirilmiştir (Kurnaz,2013: 98-99). Açılma kararında ise kızların ayrı ve kendilerine has sanat öğrenmeleri için bir Kız Rüşdiyesi'nin şimdilik şatafatlı gösterişten ve masraftan uzak olarak açılması yer almaktadır (Güzel: 54).

Belge 1: Maarif Nezareti'nin, kızlar için Cevri Usta Kız Rüşdiyesi'nin açılmasının uygun olduğunu bildiren, Sadarete yazdığı Tezkere (10 Kasım 1858).(Ergin,1977: 457-458)

Tezkirede, "Her Devlet ve milletin mutluluğu, halkının bilgisizlikten kurtulmasına bağlıdır" cümlesi yer alır. Bu durum öncelikle çocukların iyi bir eğitim ve öğrenim görmesiyle mümkündü. Bakanlığın kızların eğitimi ile ilgili görüşleri ise özetle şu şekildeydi: Sıbyan mekteplerinde bu zamana kadar kız-erkek birlikte öğrenim görmüş. Bu durumda ise bazı sıkıntılar oluşmuş. Bu nedenle kızlar için de (erkek çocuklar için olduğu gibi) ayrı bir okul açılarak güvenilir ve yeterli hocalar tayin edilerek öğretim yapılması uygun olacaktır. Fakat şimdilik masraflı ve kapsamlı bir girişime gitmeyip Sultanahmet'teki Cevri Usta Mektebinin kız Rüşdiye'si haline getirilmesi daha uygun olacaktır. Burada kızlara özgü "sanayi" öğretilmesine (uygulamalı bilgi ve beceri kazanmasına) izin verilmesi. Sadrazam, *Eğitim Bakan'ının* bu yazısını da eklemiş olup kendisi de kısa bir yazıyla fikrini ve bu girişimin uygun olacağını Padişaha arz ediyordu. Sadrazam, yazısında Padişah'ın ülkede eğitimi geliştirme çabalarında, erkek çocuklar gibi kızlarında bu durumdan faydalanmasını gerekli gördüğünü söylüyordu (Ergin,1977:458).

Bu arz tezkeresinin altına Padişah Abdülmecit, girişimin uygun olacağını şöyle yazdırmıştır:

Belge 2: a) Üstte yer alan yazı, Arz Tezkeresi(Sadrazamın padişaha gönderdiği belgedir). Sadrazam Saray Baş Kitâbetine, Cevri Usta Rüşdiyesi'nin açılmasının uygun olacağını bildirmiştir (15 Kasım 18).

b) Padişahın Sadarete yazılan İradesi (altta yer alan) (16 Kasım 1858). (Ergin, 458)

Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi Sultanahmet (At Meydanı) Kız Rüşdiyesi ismiyle de anılmıştır (Kurt,2011:134).1898-1903 yılları arasında, Sultanahmet Kız Rüşdiyesi'nde ortalama 302 öğrenci mevcuttu. O dönemde en fazla öğrencinin eğitim aldığı okul ise Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi olmuştur. 1899 yılından itibaren öğrenci sayısı değişmemiş olup, 316 öğrenciye eğitim ve öğretim imkânı sunmuştur. 1961-1962 tarihleri arasında ise 66 oğlan ve 130 kız olmak üzere 296 öğrenci bulunmaktaydı. Bu rakam üzerinden ders yılı sonunda ise 47 öğrenci mezun olabilmişti. Okulun öğretmen kadrosunda: Seyfeddin Oronlu (Müdür), Natika Ersun, Naciye İkizoğlu, Altan Yavuz, Sabiha Türkmen, Veli Saraç, Mukaddes Kutlu yer almaktaydı (Ünal,2015: 88).

Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi ilk başlarda sekiz on yaşına gelmiş kız çocuklarını okula göndermeye alışkın olmayan halktan pek ilgi görmedi. Takvîm-i Vakâyi aracılığı ile kızların okula gönderilmesi için duyuruda bulunuldu. Özellikle ergenlik çağındaki kızların okula gitmesinde bir mahzuru olmadığı, İslamiyet'de kızlarında erkekler gibi eğitim hakkı olduğu vurgulandı. Bu gelişmeler sonucunda öğrenci sayısı her geçen gün artmaya başladı. Ve zamanla sayı istenilen seviyeye ulaşmış (Konuk,2013: 4). Takvim-i Vekayi'de olduğu gibi diğer gazetelerde de kız çocuklarının Cevri Kalfa Mektebi'ne gönderilmeleri teşvik edilmiş.1895'de Sabah Gazetesi'nde ise Mektebi'n öğrenci sayısının arttığını ve bu duruma karşın yeni bir binanın inşa edileceği yazılmaktaydı (1895,2 Eylül). Bunun İçin Maarif Nezareti, mektebin yanındaki arsayı satın alarak, iki katlı mektep yapımı için bina inşasına

başlamıştır. 1897 yılına ait Sabah Gazetesi'nde mektebin inşasının bitirilip kubbe yapımına geçildiği haberi yer almaktaydı. Özenle yapılan yeni binanın yapısına bakılacak olursa, eski binadan ayırt edilemeyeceği söyleniyordu (1897,17 Kasım). Binânın yan tarafında İstanbul Vilâyet Seyyar Kütübhâne Merkezi de bulunmaktadır (Koçu,3525).

Mektebin birinci muallimi Hüseyin Efendi'dir. Etraftaki mahallelerden topladığı 100 kadar çocuğa talim ve terbiye vererek, imtihanlar sonucunda 11 mezun vermiştir. 1873-1874 yıllarına ait Takvim-i Vekâyi nüshalarında diploma alan ve sınıfını başarıyla geçen öğrencilerin isimleri ve aldıkları notlar da yer alıyordu. 1873 yılında mektepte talebe sayısı 45 olup, o yıl 16 mezun vermişti. Sınıf birincisi 57 not ortalamasıyla Ferdiye Hanım olmuştur (Çolak,2009: 145-146).

Burası Cumhuriyet'ten sonra 1929-1930 yıllarında bir müddet Devlet Basımevi'nin matbaacılık okulu olmuş. 1932'de ise Adliye Sarayı yangınının arkasından bazı mahkeme daireleri yerleşmiş, bir süreliğine Başbakanlık Arşivi'nin deposu da olmuş. 1945-1946 yıllarına geldiğimizde ise ders yılında elli dokuzuncu İlkokul ismiyle tekrar mektep haline getirilmiş. 1955-1956 ders yılında adı yeniden Cevri Kalfa Okulu'na çevrilmiştir. 1970'li yıllara kadar mektep olarak kullanılmış. 1980'li yıllarda bir müddet boş durmuş, 1985'ten sonra burası Türk Edebiyatı Vakfı'na ayrılmıştır. Halen üst katını vakıf kullanmakta alt katını ise turistik eşya yeri olarak kullanılmaktadır (Koçu,1965: 3525).

Cevri Kalfa Mektebi, 28 Mayıs 1927 tarih ve sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Dâhilinde Bulunan Bircümle Mebânî-i Resmîyye ve Milliyye (Bütün resmi ve milli binalar hakkında çıkan kanun) Tuğra ve Methiyelerin kaldırılması sonucu bu mektepte zarar görmüştür. Kanunun yayınlanmasından sonra Galatasaray Lisesi kitâbeleri âmirler tarafından kazıttıkları ve söktükleri bilinmektedir. Aynı uygulama Cevri Kalfa Mektebinde de geçerli olmuştur. Sultanahmet Parkı karşısındaki Taşmektep'in başmuallimi o günlerde hemen iskele kurdurarak, Cevri Kalfa adını taşıyan kitâbeyi kazıtmaya başlamış. Müze müdürü Halil Ethem'in müdahalesi sonucu kazıma yarım kalmıştır (Eyice,1993: 461).

Osmanlı Arşiv Belgelerinde ise Cevri Kalfa Mektebi'nden şöyle bahsedilmektedir:

Sultanahmed'de bulunan vakfiye sureti istenen Hazine Dar Cevri Kalfa İbtidai Mektebi'nin vakfiyesi kaydına Evkaf-ı Hümayun (Padişah ve ona mensup olan kişilerin bıraktıkları vakıflar) ve Defter-i Hakan-i Nezaretlerinde (Osman'lı Kadastro Bakanlığı) rastlanmadığı görülmektedir (BOA, MF. MKT,901.62.5). Kaynaklarda bu mektebin öğretmenleri hakkında da bilgi verilmekteydi. Hazine Dar Usta Cevri Kalfa İnas İbtidaisi Kuran-ı Kerim (kız okulu) ve Ulum-ı Diniye Muallimliği'ne (din bilgisi öğretmenliğine) Darülmualimin Mektebi mezunlarından Hafız Halil Hilmi Efendi'nin atandığı geçmektedir (BOA.MF.MKT, 1031.27.2). Cevri Kalfa'ya maddi açıdan yardımlar yapılmıştır. Bu amaçla gümrükten para yardımı yapıldığı da bilinmektedir (BOA, HAT, 1487.4.1).

Cevri Kalfa'nın vefatı kaynaklarda farklı geçmektedir. Reşat Ekrem Koçu "İstanbul Ansiklopedisi'nde Bütün İstanbul halkının saygı duyduğu kahraman kadın 1826'da vefat etti" derken "Türk Meşhurları" nda İbrahim Alâeddin Gövsa ölüm tarihini bizlere 1824 olarak vermektedir. Bu iki tarihin de yanlış olduğu kanaatindeyiz. Zira II. Mahmud'un Cevri

Kalfa'nın hatırasını anmak için yaptırdığı mektebin tarihi 1819-1820 olarak bilinir. Bu durumda Cevri Kalfa'nın vefatının en geç 1819 olduğu söylenebiliriz. Bu cesur, sadık, fedakâr kadının o büyük olaydan sonra aşağı yukarı on onbir yıl yaşadığı anlaşılıyor. II. Mahmut Cevri Kalfa'yı rahat yaşatmak için Çamlıca'da bir köşk yaptırdığını ise İstanbul Ansiklopedisi'ndeki Sadi Nazım Nirven'in Cevri Kalfa Suyu adlı makalesinden anlamaktayız (Cunbur: 789). Bu köşkün arazisinden çıkan kaynak suyu ise Cevri Kalfa Suyu adı altında bir çeşmeye indirilmiştir.

Cevri Kalfa Çeşmesi: Üsküdar'da Cevri Kalfa Suyu adı ile anılan suyun kaynakları, II. Mahmut'un Büyük Çamlıca'daki Cevri Kalfa adına yaptırdığı köşkün arâzisinden çıkmış olup, bu su arazi için kullanılmıştır. Bu kaynaklarda toplanan sular kalın su boruları ile Üsküdar'a, Postacılar caddesinden İcadiye'ye oradan da Bağlarbaşı'ndaki kapalı havuzlarının karşısında yol kenarında bulunan çeşmeden akardı. Cevri Kalfa suyunun ilk zamanlarda akarsu yatağı bağımsız iken daha sonralarında su Tophanelioğlu'nun suyoluna dâhil olmuştur. (Nirven,1985: 3525) 1820 yılında inşa edilmiş, tamamen mermerden kaplama olan bu çeşme, mektebin tam ortasındadır. Çeşmenin iki yanında bulunan blokların zemin katların da sebilhâne yer almaktaydı. Kitabe ve tuğrası Vandallar tarafından kazanmıştır. Çeşmenin üzerinde şöyle yazmaktadır: “Merhûme Usta'nın iç rûhiyçün âb-ı zemzem (Gövsâ: 86)” yazısı ile Cevri Kalfa'nın, bu vakıf ve çeşme yapıldığında hayatta olmadığını anlamaktayız. Osmanlı'nın son yıllarına doğru ise köşk yanmış ve zamanla suyolları tahribe uğradığından ve onarma da olmadığından su kesintiye uğramış ve akamaz olmuştur.

SONUÇ

Cevri Kalfa Mektebinin Sıbyan Mektebi olarak hizmet verdiği zamanlarda, kırk yıl süresince birçok öğrenciyi memleketimize kazandırmıştır. Cevri Kalfa Mektebi ile kızların okula gitmesi teşvik edilmiş ve kızların âdeta sesi olmuştur. Osmanlı dönemi Türk sanatında bu tür yapıların gelişmesi ise son derece önemli bir safha arz eder.

Cevri Kalfa Mektebi, bulunduğu merkezi konum itibarıyla şehri güzelleştiren tarihi eserler arasında yer alır (Eyice,462). 2009 yılında mektep İl Özel İdaresi tarafından restore edilmiş ve bu zamana kadar yapı muhafaza edilebilmiştir. Uzun bir müddet İlkokul olarak kullanılmaya devam etmiştir (Aksoy, 1968: 73). Cevri Kalfa gibi tarihe adını yazdırmış ve eğitime katkısı olan kadınlarımızın duyulması ve bilinmesi gerekmektedir. Zira bu önemli şahsiyetlerin bize kattığı değerler ve katkılar kesinlikle yadsınamaz. Cevri Kalfa'nın bize mirâsı olan bu tarihi yapı, bugün dâhi Türk Edebiyat Vakfı'nca kullanılmaya devam edilmekte ve hâlâ çok önemli hizmetlere katkıda bulunmaktadır. Bizlerde Kültür tarihimizde yer alan, böyle önemli şahsiyetleri unutmamalı ve bize bırakılan bu tarihi eserlerin kıymetini bilmeliyiz. Artık Sultanahmet meydanından geçerken daha bilinçli ve farkındalık sahibi olarak Cevri Kalfa Mektebi'nin olduğu yere tekrar bakıp bu yazılanları bir kez daha hatırlayalım.

Kaynakça

Ahmet, C. (1309). *Cevdet Paşa Tarihi*, 8.Cilt, İstanbul.

Aksoy, Ö. (1968). *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyân Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası

Cunbur, M. (1985). “Cevri Kalfa Ve Hayratı”, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir Ve Sanat Dergisi*,85.

Çolak, Orhan M. (2009). “Sultan II. Mahmud’un Hazinedar Ustası Cevri Kalfa ve Vakıfları” *Hidayet Yavuz Nuhoğlu Armağanı*, İstanbul: Pamuk Yayıncılık

Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1, İstanbul.

Eyice, S. (1993).” Cevri Kalfa Mektebi maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi*, C.7, İstanbul.

Gövsâ, İbrahim A. (1946). *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat.

Güzel, Hasan C. (2002). *Türkler Ansiklopedisi*, C.15, Yeni Türkiye Yayınları

Kara, İ ve Birinci A. (2005). *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/ Sıbyan Mektepleri Hatıralar Yorumlar Tetkikler*, İstanbul: Dergâh Yayınlar.

Keçeci, Songül K. (2011). *Harem'den Mektebe*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Koçu, Reşat E. (1965), “Cevri Kalfa”, *İslam Ansiklopedisi*, 7.Cilt, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi Ve Neşriyat

Konuk, N. (2013). *Yanya Hamidiye Kız Rüşdiyesi*, Ankara

Kurnaz, Ş. (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Nirven, S. (1985). “Cevri Kalfa Suyu”. *İstanbul Ansiklopedisi*. (VII). İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.

Ünal, U. (2015), *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MF. MKT,901.62.5

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MF. MKT, 1031.27.2

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HAT, 1487.4.1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), EV 8680

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), EV 889, v.8a

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA); EV 8897, v.13b

Gazeteler

Sabah Gazetesi (1895,2 Eylül)

Sabah Gazetesi (1897,17 Kasım).

EKLER

İstanbul Sultanahmet'te 1942 yılında doğan, 1949-1955 senelerinde Cevri Kalfa Mektebi'nde öğrenim görmüş Enise Ceylan ile mülâkatımız:

1) Sayın Enise Hanım, hâtıralarınızdaki Cevri Kalfa Mektebi'nden bize genel olarak bahsedebilir misiniz?

- Cevri Kalfa Mektebi dendiğinde aklıma ilk gelen şey, eşsiz bir sanat eseri, ortasında yer alan ince işçilikle yapılmış mermerden çeşmesi olan tarihi bir yapı. Ve aynı zamanda ilim irfan öğrendiğim, çocukluk yıllarım diyebilirim.

2) O dönemde sınıflardan bahsetmemiz gerekirse, okulun sınıf sistemi nasıldı?

- 3. Sınıfa kadar A ve B sınıfları vardı. Sınıfta kalmada mevcuttu. 4. ve 5. Sınıflarda iki şube birleştirilip devam edilirdi.

3) Sınıflardan konu açılmışken, peki bu sınıfların nizamı nasıldı?

- Sınıflarda 50-60'a yakın talebe mevcuttu. Sınıflarımızda kara tahta, haritalar, tahta sıralar vardı. Oldukça temiz ve düzgün sınıflarımız mevcuttu ve herkes tarafından temizliğe çok önem verilirdi.

4) Okulun ders saatlerini soracak olursak eğer, günümüzdeki gibi miydi?

- Pek bir değişiklik yok aslında. Sabah 9.00'da ders başlayıp 12.30'da öğle arası verilir. Öğleden sonra 13.00'da ders başlar saat 15.00'da eğitim biterdi.

5) Okulun sosyal faaliyetleri var mıydı?

- Sosyal faaliyetler son derece kısıtlıydı. Okulun teneffüs alanı dar olup iç avluda oynardık. Şimdiki gibi spor ve kültür faaliyetleri yoktu.

6) Cevri Kalfa Mektebi'nde yardım faaliyetleri görülüyor muydu?

- Evet. Okulumuzda yemekhanede her gün fakir öğrenciler için yemek pişerdi. Okulumuzun hademesi ve aynı zamanda okul hademesi olan eşi yemekleri yapar, çocuklara servis ederdi. Durumu iyi olan öğrenciler kendi yemeklerini sefer taşıyla okula götürür, oradaki hademe teyzenin yardımıyla ısıtılıp yenilirdi.

7) Cevri Kalfa Mektebi diyoruz ama o dönemde farklı bir isimle de anılır mıydı?

-Evet. O dönemde okullara numara verilirdi. Cevri Kalfa Mektebi'de 59. İlkokul olarak geçerdi

8) O dönemde hangi dersleri görmüştünüz?

- Tarih, Coğrafya, Yurtdaşlık Bilgisi, Tabiat Bilgisi, El İşleri Dersi, Beden Eğitimi, Müzik, Resim, Türkçe ve Dilbilgisi Derslerini gördüm.

9) Peki bu derslerin işleyişi hakkında bilgi verir misiniz?

- 4. Ve 5. Sınıflara geçildiğinde Tarih derslerimize okul müdürümüz Seyfeddin Orhonlu hocamız girerdi. Bize çok güzel ve fasih Türkçesiyle sanki sınıfımızın ortasında o olay yaşanırcasına güzel tasvirlerle harpleri, komutanları, kahraman askerleri, öyle bir anlatırdı ki, bizlerde bu derslerin hiç bitmesini istemezdik. Hâlâ onların vermiş olduğu bilgileri torunlarıma anlatıyorum. Ayrıca biz 4. ve 5. Sınıftayken yani 1954-1955 senelerinde ilkokullara din dersi ilk defa konmuştu. Din dersindeki konuları merhum Fatma öğretmenimiz çok güzel şekilde izah ederdi.

10) O döneme ait unutamadığınız bir anınız var mı?

- Evet. 1953 senesinde İstanbul fethinin 500. Yıldönümünde okulumuzun önünden, Divan yolundan Sirkeci'ye sembolik olarak leventlerin çektiği kadirgaları geçirmişlerdi. Ben ne zaman Sultanahmet'ten, okulumun önünden geçsem bu okulu yaptıran Cevri Kalfa'yı ve II. Mahmud'u rahmetle anarım. Böyle güzel hizmetler yapan insanlar Tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de devam etmesini cânı gönülden dilerim.

11) Cevri Kalfa okulundan mezun olmanın, ilerleyen hayatınızda size ne gibi katkıları oldu?

- 75 yaşında olmama rağmen çocuklarımı yetiştirirken dahi eğitimini almış olduğum, dünya coğrafyası, tarih alanlarındaki bilgilerimi onlara aktarabildim ve ileriki hayatımda uyarlayabildim.

Enise Ceylan Hanım'a bu bilgileri bizimle paylaştığı için çok teşekkür ediyorum. Ayrıca böyle bir insanın torunu olduğum için de kendimi şanslı hissediyorum. Babaannemin Cevri Kalfa Mektebi ile ilgili anlattıkları bu konunun gözümde daha anlam kazanmasını sağladı. Tekrardan katkılarından dolayı kendisine teşekkür ederiz.

1949-1955 senelerinde Cevri Kalfa Mektebi'nde öğrenim görmüş öğrenciler
(Enise Ceylan Hanım'ın albümünden)

Türk Edebiyat Vakfı'nın Günümüze Ait Olan Fotoğrafları

Sultanahmet Divanyolu üzerindeki Cevri Kalfa Mektebi'nin günümüzdeki hâli

Cevri kalfa Mektebi'nin giriş kısmında bulunan, tuğrası kazınmış kitâbe

Giriş kısmından fotoğraflar

Girişte sağda yer alan kitabevi

Girişte kısmında yer alan Edebiyat Kırathanesi

Edebiyat Kırathanesi'nin içinden bir görünüm, el yıkama yerleri